

გენალი მახარაძე

ქართული ნიშნის და პრესა აჭარაში

ოსმალთა მმართველობის პერიოდში ბათუმის ოლქი მოკლებული იყო პრესას და წიგნის ბეჭდვის სიკეთეს. მხოლოდ მშობლიურ კერაზე დაბრუნების შემდეგ გახდა შესაძლებელი აქ წიგნებისა და ჟურნალ-გაზეთების გამოცემის და, საერთოდ, საგამომცემლო საქმის ორგანიზება.

პირველი სტამბა ბათუმში აშუშავდა 1879 წ.¹ და იარსება 1921 წლამდე. მისი ორგანიზატორი იყო ცნობილი პოლიგრაფისტი ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე მახარაძე,² რომელიც თბილისიდან ჩამოვიდა. უკვე მომდევნო წლიდან, გვიანდელი გამოცემების მიხედვით, იგი "ტიპო-ლითოგრაფიის ფირმად" გადაკეთდა.

ალ. მახარაძის სტამბა ბეჭდავდა განცხადებებს და ბლანკებს, ამზადებდა კონვერტებს, ღია ბარათებს, ასრულებდა სხვა ინდივიდუალურ დაკვეთებს ქართულ, რუსულ, სომხურ, ფრანგულ და სხვა ენებზე. 1882 წლის 1 ივნისიდან დაიწყო რუსულ ენაზე ლიტერატურული და პოლიტიკური გაზეთის "ბატუმსკი ლისტოკ"-ის გამოცემა,³ რომელიც აჭარაში იყო პირველი გაზეთი. "ჩვენი გაზეთის პროგრამა, - აღნიშნავდა ალ. მახარაძე სარედაქციო განცხადებაში, - ძალიან ნათელია და მოკლე: მოვმსახურებით ადგილობრივ საჭიროებებს, ინტერესებს და სურვილებს".⁴

სტამბამ 1884 წ. აგვისტოში დაბეჭდა "**Уставъ батумскаго благотворительнаго общества**",⁵ რომელიც აჭარაში იყო პირველი ნაბეჭდი წიგნი.⁶

1889 წ. ალ. მახარაძის სტამბაში დაიბეჭდა აჭარაში პირველი ქართული წიგნი. ეს იყო მღვდლის შვილის გერასიმე თევზაძის მიერ შედგენილი "ახალი სახალხო ლექსები სედლოზედ, სალდათობაზედ და ჯიბის ფულზედ".⁷ გაზ. "კვალი" წერდა: "სმენა რომ იყოს, მაშინ განვლილ დროთა ჩვენთა მამა-პაპათა ძვალნი სამარეშიაც კი უნდა შეიძინენ სიხარულით,

¹ ამხვ, ფ. 5, ან. 1, ს. 173, ფურც. 1; იქვე, ს. 148, ფურც. 7; გაზ. "წითელი მბეჭდავი" (აჭარის პოლიგრაფთა ერთდღიანი საიუბილეო გაზეთი ქართულ, რუსულ და სომხურ ენებზე), ბათ., 1923.

² ალ. მახარაძე 1866 წლიდან (13 წლის ასაკში) ეუფლებოდა ტიპოგრაფიულ საქმეს. 1879 წლის დამდეგს საცხოვრებლად გადმოვიდა ბათუმში და იმავე წელს აქ მოაწყო კერძო სტამბა. მისი ავადმყოფობის (1895 წ.) და გარდაცვალების (1899 წ.) გამო სტამბას უძღვებოდნენ ჯერ შეუღლე ეფემია, შემდეგ კი შვილი ალექსანდრე მახარაძე.

³ გაზეთის პირველი 20 ნომერი დაცულია რუსეთის სალიტკოვ-შჩედრინის სახელობის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში (სანკტ-პეტერბურგი).

⁴ Газ. «Батумский листок», 1.06. 1882.

⁵ ერთი ეგზემპლარი დაცულია საქართველოს სახელმწიფო არქივის ბიბლიოთეკაში.

⁶ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის ცნობით, პირველი წიგნი აქ დაიბეჭდა 1889 წელს (იხ. "საქართველოს ისტ.", გვ. 332), რაც არ დასტურდება.

⁷ ამ წიგნის ერთი ეგზემპლარი ინახება სანკტ-პეტერბურგში სალიტკოვ-შჩედრინის სახელობის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში (საინვენტარო №6645).

რომ დღეს მათ ნატვრას - ქართულ სიტყვიერებას - კვალათ მიეცა აღორძინება; ვიტყვი, რომ ძველათ, ოსმალთაგან უწყალოთ დახოცილთ და წამებულთ ქართველთა მამათა ნატვრა აღსრულდა, მათი ცრემლი და სისხლი უბრალოთ არ დაინთხა, მათი ტანჯვა და წამება დროთა და ჟამთა ვითარებამ შეიწყნარა და სადაც გუშინწინ ქართველთა ხსენება და ენა ფერფლათ ქცევას და პირქვე დამარხვას ეძლეოდა, დღეს იქ ჟამთა ვითარების მეოხებით, ქართული სტამბის ჩარხი ტრიალებს და ქართული წიგნები იბეჭდება.⁸

ცნობილია ამ სტამბიდან ქართულ ენაზე გამოსული 12 დასახელების წიგნი ქართულ (12) და რუსულ (14) ენებზე, აგრეთვე ქართულ ენაზე იბეჭდებოდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მიმართულების გაზეთები: "ბათუმის გაზეთი" (1911 წ. 15 ივლისი)⁹, "ტალა" (1917 წ.), "მუშის სიმართლე" (1918 წ.).

1886 წ. ბათუმში გაიხსნა მეორე სტამბა, რომლის მეპატრონე იყო პ. ა. ლობკო. სტამბა ღებულობდა ყოველგვარ დაკვეთას, კერძოდ, ბეჭდავდა რუსულ ენაზე წიგნებსა და გაზეთებს, აფიშებს, პრესკურანტებს, ბლანკებს და ა.შ.

1887-1888 წლების მიჯნაზე პ. ა. ლობკოს სტამბა გადავიდა ფ. ფ. კრიშტოფოვიჩის საკუთრებაში. ახალმა მეპატრონემ გამოცვალა ტექნიკური აღჭურვილობა, კერძოდ, შეიძინა "ამერიკული კონსტრუქციის დიდი... სწრაფბეჭდავი მანქანა" თავისი "ახალი შრიფტით, მორთულობით და საჩამომსხმელოთი" და 1888 წ. 17 მარტს განაახლა მუშაობა.¹⁰ იგი განაგრძობდა რუსულ ენაზე წიგნებისა და გაზეთების გამოცემას.

1893 წ. იანვრის შუა რიცხვებში ფ. კრიშტოფოვიჩის სტამბა შეიძინა ნ. პ. გურსკაიამ, რომელმაც მნიშვნელოვნად გააფართოვა საქმიანობა. ჩვეულებრივი, ყოველდღიური საყოფაცხოვრებო შეკვეთების შესრულების გარდა, ბეჭდავდა სხვადასხვა ხასიათის ლიტერატურას. ცნობილია ამ სტამბის გამოცემული 30 დასახელების წიგნი ქართულ და რუსულ ენებზე; აგრეთვე, განაგრძობდა რუსულ ენაზე გაზეთების გამოცემას და ქართულ ენაზე "ქ. ბათუმის ექიმთა საზოგადოების ოქმები და შრომები"-ს ბეჭდვას.

1908 წ. ნ. პ. გურსკაიას სტამბა შეისყიდეს ნ. ი. ზვინგაიამ (იგი აქ მუშაობდა 1900 წლიდან) და მისმა მეგობარმა ვ. ი. ჩანტლაძემ.¹¹ 1912 წელს ეს უკანასკნელი მოკლეს და სტამბის ერთპიროვნული მფლობელი გახდა ნ. ზვინგაი, თუმცა, მომდევნო წელს ამ სტამბაში გამოშვებულ წიგნებზე მითითებულია "ნ. ი. ზვინგაი და კომპანია"! ამ შემთხვევაში სტამბის მესაკუთრეს ვილაც ჰყავდეს უნდა ჰყავდეს შეამხანაგებული. ყოველ შემთხვევაში, მომდევნო წლების გამოცემებზე, ნ. ი. ზვინგაისთან ერთად, სხვა კომპანიონი არ ჩანს. ახალმა მეპატრონემ გარდაქმნა სტამბის ტექნიკური აღჭურვილობა, შეცვალა მოძველებული შრიფტი, საბეჭდი მოწყობილობა,

⁸ გაზ. "კვალი", №31, 1896.

⁹ აქ და ქვემოთ მითითებულია გაზეთების მხოლოდ პირველი ნომრების გამოცემის თარიღები.

¹⁰ Газ. «Батум», 26. 02. 1889.

¹¹ ამხვ, ფ. 5, ან. 1, ს. 173, ფურც. 1.

1910 წლიდან დაიწყო ინტენსიური საქმიანობა და იარსება 1921 წლამდე. ძირითადად აქ იბეჭდებოდა პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და მხატვრული ლიტერატურა. 1921 წლის მარტის დასაწყისში აქ დაიბეჭდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი — 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია; აგრეთვე, გამოიცა ნ. ბარათაშვილის ისტორიული პოემა “ზედი ქართლისა”, ვ. ჰიუგოს “მხიარული ცხოვრება” და სხვ. ცნობილია ამ სტამბიდან გამოსული 16 დასახელების წიგნი ქართულ (მათ შორის ერთი თარგმნილია ფრანგულიდან, ერთიც ჩინურიდან) და 12 სახელწოდების წიგნი რუსულ ენებზე, აგრეთვე ქართულ ენაზე გამომავალი გაზეთები: “ბათუმის მოამბე” (1911 წ. 7 მარტი), “ნმა” (1914 წ. 11 თებერვალი), “ბათუმის გაზეთი” (1911-1914 წწ.), “სამუსლიმანო საქართველო” (1919-1921 წწ.),¹² “მუშათა პრესის დღე” (1917 წ.) რამდენიმე ნომერი და ასევე გაზეთები რუსულ ენაზე.

1895-1900 წლებში ბათუმში აქტიურ საგამომცემლო საქმიანობას შეუდგა კ. თავართქილაძისა და ა. მიქელაიშვილის სტამბა. მასთან არსებობდა წიგნის მაღაზიაც.¹³ აქ დაიბეჭდა შ. რუსთაველის “ვეფხისტყაოსანი”, ე. ნინოშვილის თხზულება “ჩვენს ქვეყნის რაინდი”, თ. ხუსკივაძის საისტორიო მოთხრობა “ბატონიშვილი ეკატერინე”, მ. ლერმონტოვის “დემონის” მ. გურიელისეული თარგმანი, ფ. კოპპესის ერთმოქმედებიანი დრამა “შენდობის” ა. ნიკიტინისეული თარგმანი, ანდერსენის ზღაპრების (წიგნი პირველი და მეორე) ნ. ნაკაშიძისეული თარგმანი და სხვ. ცნობილია ამ სტამბის მიერ გამოცემულია 33 დასახელების წიგნი ქართულ (29) და რუსულ (4) ენებზე.

1900 წ. ბათუმში ამოქმედდა “ძმები თავართქილაძეების” სტამბა, რომელიც 1904 წლამდე ბეჭდავდა წიგნებს, ჰქონდა წიგნის მაღაზიაც. აქ დაიბეჭდა ს. გუგუნიას საისტორიო პოემა “თამარიანის” მეოთხე გამოცემა, დ. ჭონჭაძის მოთხრობა “სურამის ციხის” მეოთხე გამოცემა და სხვ. ცნობილია ამ სტამბის მიერ გამოცემული 12 დასახელების წიგნი ქართულ ენაზე.

1900 წ. ბათუმში სტამბა გახსნეს გიორგი თავართქილაძემ, ბართლომე კილაძემ¹⁴ და მაქსიმე წულაძემ (ეს უკანასკნელი ექვსი თვის შემდეგ ჩამოშორდა საქმეს).¹⁵ 1909 წ. ბ. კილაძე გადადის თბილისში, ხოლო გ. თავართქილაძე მარტო საქმიანობდა ბათუმში 1921 წლამდე. 1905 წ. 6 მარტს ამხანაგობა პრესაში გამოვიდა განცხადებით: “მრავალი წლის გამოცდილებამ, ტიპოგრაფიის ხელოვნებაში სპეციალურმა ცოდნამ და საქმისადმი ჩვენმა ენერგიულმა დამოკიდებულებამ შესაძლებლობა მოგვცა თანდათანობით გავაფართოვოთ ჩვენ მიერ 1900 წ. დაარსებული სტამბა იმდენად, რომ დღეისათვის შეგვიძლია შევთავაზოთ ჩვენს პატივცემულ კლიენტებს ყოველივე ის, რასაც ჰქვია საბოლოო სიტყვა ბეჭდვითი

¹² იყო “სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის” ორგანო. რედაქცია (და სტამბა) ბოლოს მდებარეობდა მარინეს გამზირზე.

¹³ სტამბაც და წიგნის მაღაზიაც გახსნილი იყო მარინეს (დღეს მ. აბაშიძის) გამზირზე.

¹⁴ ბართლომე კილაძე ამხანაგობასთან ერთად ბათუმში წიგნის ცნობილი გამომცემელი იყო. დასაწყისში სტამბა ჰქონდათ დონდუკოვ-კორსაკოვის (დღეს გამსახურდიას) ქუჩაზე, 1905 წ. გადაიტანეს მარინეს გამზირზე კომერციული ბანკის შენობაში.

¹⁵ ამფ, ფ. 5, ან. 1, ს. 143/162, ფურც. 2; ს. 173, ფურც. 1.

საქმის ხელოვნებაში. ძალებისა და საშუალებების დაუზოგავად, რომ ღირსეულად გვეპასუხა ჩვენი კლიენტების სურვილებზე, აგრეთვე, საქმის მოხერხებულობისათვის. ჩვენ ამა წლის 1 იანვრიდან სტამბასთან გავხსენით წიგნის, საწერი ქალაქის, საკანცელარიო ნივთების მაღაზია. სტამბა უშვებს წიგნებს, ანგარიშებს, ცირკულიარებს, წერილების ბლანკებს, სავიზიტო და მისალოც ბარათებს, აგრეთვე, ასრულებს ყოველნაირ ტიპოგრაფიულ სამუშაოს რუსულ, ქართულ, სომხურ და ევროპულ ენებზე.¹⁶ ამ სტამბაში დაიბეჭდა დ. კლდიაშვილის მოთხრობების I და II ტომის მ. კალანდარიძისეული გამოცემა, სამხარეთმცოდნეო გვირგვინად იქცა მხარის დაბრუნების 25 წლისთავისადმი მიძღვნილი კრებული "ბატუმ ი ევო ოკრესტნოსტ", 1906 წელს გამოცემული, რომელსაც დღესაც არ დაუკარავს მეცნიერული ღირებულება და სხვ. ცნობილია ამ სტამბის გამოცემული 24 დასახელების წიგნი ქართულ და 55 დასახელებისა რუსულ ენებზე. ამის გარდა, სტამბაში სხვადასხვა ღრის იბეჭდებოდა გაზეთები რუსულ ენაზე.

1899-1902 წლებში ბათუმში მოქმედებდა ვერეიჩევისა და კამენმახერის სტამბა.¹⁷ აქვე არსებობდა სამხაზველო და სამეკინძო. გამოვლენილია ამ სტამბაში დაბეჭდილი 4 დასახელების წიგნი რუსულ ენაზე.

1902 წლის შუა რიცხვებში აღნიშნული სტამბა შეისყიდა ა. ვ. კულჩიკომ. იგი მას ფლობდა 1903 წ. დამლევამდე. დადგენილია მხოლოდ 2 წიგნის გამოცემა რუსულ ენაზე. შემდეგ სტამბა ხ. მ. შმაევსკიმ დაისაკუთრა. მის ხელში იგი მოქმედებდა 1921 წლამდე. ამ სტამბაში იბეჭდებოდა ქართული გაზეთები: "ბათუმის ფურცელი" (1920 წ.), "ბათუმის ცხოვრება" (1920-1921 წწ.); აგრეთვე, რუსულ ენაზე გამოცემული 41 დასახელების წიგნი და 10 დასახელების გაზეთიც.

900-იანი წლების დამდეგიდან მოქმედებდა ი. ბ. მინკინის სტამბა. ბათუმში იგი იყო პირველი, რომელიც ორთქლზე მუშაობდა. მას ჰქონდა უახლესი კონსტრუქციის 4 სწრაფმბეჭდავი მანქანა, საკუთარი სამკინძო, საგრაფიორო, შტამპებისა და ბეჭდების, აგრეთვე, ქალაქების, კონფერტების, მოსაწვევი და სავიზიტო ბარათების დასამზადებელი საამქრო საწყობითურთ. აქ გამოიცა ნ. ბარათაშვილის ლექსები, ი. ჭავჭავაძის პოემა "ეპიზოდები ყაჩაღის ცხოვრებიდან", ს. ჭელიძის "ჩანგური" და სხვ. დღეისათვის ცნობილია ამ სტამბაში 1904 წ. დაბეჭდილი 11 დასახელების წიგნი ქართულ და რუსულ ენებზე. აგრეთვე, იბეჭდებოდა გაზეთი რუსულ ენაზე. სტამბა, როგორც ჩანს, 1905 წლის შემოდგომამდე მოქმედებდა, რადგან სექტემბრის შემდეგ გაზეთებში მასზე ვეღარაფერს ვხვდებით. ქუთაისის გუბერნიის უანდარმერიის სამმართველოს ბათუმის ოლქის უფროსის თანაშემწის 1905 წ. 29 იანვრის პატაკიდან ჩანს, რომ 25 იანვარს ი. ბ. მინკინის სტამბის მუშებს გაფიცვა მოუწყვიათ.¹⁸

არსებობს შწირი ცნობები ბათუმში არსებული სხვა სტამბების შესახებაც. გ. პუტკინის სტამბა-ლითოგრაფია, სადაც სრულდებოდა სხვადასხვა

¹⁶ Газ. «Черноморский вестник», 06.03. 1905.

¹⁷ მღებარეობდა სასტუმრო "ფრანცის" პირდაპირ, ბაბურიშვილის სახლში.

¹⁸ ამხვ, ფ. 89, ან. 1, ს. 28ა, ფურც. 55.

ქრომო-ლითოგრაფიული და საგრაფიურო სამუშაოები. ცნობილია აქ რუსულ ენაზე დაბეჭდილი 2 დასახელების წიგნი და ერთიც გაზეთი.

1918 წ. გ. პუტკინის სტამბის მფლობელი გახდა ნ. კარნაუხოვი და იგი ამუშავა 1921 წლამდე. ამ სტამბაში იბეჭდებოდა გაზეთები რუსულ ენაზე.

1905-1921 წლებში ბათუმში მუშაობდა დ. კაპელის სტამბა.¹⁹ ამ სტამბიდან გამოვიდა რუსულ ენაზე 27 დასახელების წიგნი, 2 დასახელების ჟურნალი, ერთი გაზეთი და სხვ.

1908 წლიდან ბათუმში რეგისტრირებულია ა. შარიპოვის სტამბა, რომელშიც იბეჭდებოდა რუსულ ენაზე 2 დასახელების გაზეთი და ერთიც ჟურნალი.

გვაქვს ცნობები ბათუმში მოქმედი ბერძნული სტამბების შესახებაც. აქ მუშაობდა ა. დიმიტრიადის "ბერძნული ტიპოგრაფია", რომლიდანაც ცნობილია 1911 წელს რუსულ ენაზე დაბეჭდილი მხოლოდ ერთი წიგნი. სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა ნ. გალინოსის სტამბა, რომელშიც იბეჭდებოდა ბერძნულ ენაზე გაზეთი "ხავარგი". ეს სტამბა მუშაობდა 1921 წლის შემდეგაც. ბოლშევიკები ამ სტამბით ინტენსიურად სარგებლობდნენ ინგლისელთა ოკუპაციის წლებშიც. ინგლისელები დარწმუნებული იყვნენ, რომ "სტამბას არ ჰქონდა რუსული შრიფტი" და ამიტომ სერიოზულად არც გაუჩხრეციათ. ამის გამო ბოლშევიკები რუსულ ენაზე აქ შეუფერხებლად ბეჭდავდნენ თავიანთ პროკლამაციებს (პ. ცვიტარია, აჭარაში რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის ნარკვევები, წ. 2, ბათ., 1962).

აღნიშნულის გარდა, ბათუმში არსებობდა სხვა სტამბებიც, რომლებიც ეკუთვნოდნენ ცალკეულ პირებს თუ საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს. 1904-1920 წლებში გამოცემული წიგნებითა და ჟურნალ-გაზეთებით დასტურდება მ. ნ. სუკოიანის, კ. გ. პაპამოსკინის, "განათლების", კ. ნ. ნიკიტინის, "ბათუმის საურთიერო საზოგადოების ბანკის", "პორუჩიკ მიხაილოვის" სტამბები. ცნობილია ამ სტამბების გამოცემული 20 დასახელების წიგნი - ქართულ (14) და რუსულ (6) ენებზე. აქ იბეჭდებოდა გაზეთებიც.

ცხადია, გაოცებას იწვევს პატარა ქალაქ ბათუმში ამდენი სტამბის არსებობა, მით უმეტეს, რომ ბევრი ერთდროულად და ერთმანეთის გვერდით მოქმედებდა. სინამდვილეში გასაოცარი აქ არაფერია, თუ გავცნობთ ამ "საწარმოების" ტექნიკურ აღჭურვილობას ან შესაძლებლობას. ამ მხრივ კი ისინი დიდად არ განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან. მეტწილად ეს იყო პრიმიტიული, არსებითად ერთი ან სამი საბეჭდი მანქანით აღჭურვილი სტამბა, რომელსაც ემსახურებოდა ორიდან (უმეტეს შემთხვევაში ერთი თავად მუშაობდა) ექვს მუშამდე. ამასთან, აქ დასახელებული სტამბებიდან ზოგი სრულიადაც არ იყო დასაქმებული წიგნების ან ჟურნალ-გაზეთების ბეჭდვით. მათი დიდი ნაწილი უპირატესად საამკინძაო

¹⁹ 1905 წლიდან მდებარეობდა მიხაილოვის ქუჩაზე, სასტუმრო "ფრანციის" პირდაპირ, მისამართი უცვლელი იყო შემდეგ წლებშიც.

საქმით, აფიშების, მოსაწვევი ბარათების ბეჭდვით, აგრეთვე, შტამების, ბეჭდების, კარის გრავირებული დაფების თუ ემალირებული აბრების დამზადებით იყო დაკავებული. და მაინც, XX საუკუნის პირველ ოცეულში ბათუმში იყო რამდენიმე დიდი სტამბა, რომლებიც გამოირჩეოდა ტექნიკური აღჭურვილობით, გამოშვებული პროდუქციის სიჭარბით, დასაქმებულ მუშათა რაოდენობით, წარმოების კულტურით.

ყველა ამ სტამბამ დიდი კვალი დააჩნია ბათუმის კულტურულ ცხოვრებას. ისინი ბეჭდადნენ და ავრცელებდნენ იმ წიგნებსა და გაზეთებს, რომლებშიც თანამშრომლობდნენ ამ რეგიონის მკვიდრნიც და მშობლიური წერა-კითხვის სურნელი, სიტკბო და მაღლი შეჭქონდათ უცხოელთა ხანგრძლივი ბატონობითა და ძალად თავსმობვეული უცხო რელიგიით დაბეჩავებულ ხალხში. გამოვლენილია ბათუმის სტამბებში ქართულ და რუსულ ენებზე დაბეჭდილი სამასზე მეტი დასახელების წიგნი, მათგან 116 ქართულ ენაზე. ბევრი ამ წიგნთაგან, განსაკუთრებით ეროვნულ-პატრიოტული შინაარსისა, საგანმანათლებლო მისიით მოვლენილმა პედაგოგებმა თუ მოგზაურებმა გაავრცელეს ბათუმის ოლქის სოფლებში, რითაც დიდი როლი შეასრულეს მოსახლეობის ეროვნულ გათვითცნობარებასა და ქართველი ხალხის ერთიანობის განმტკიცებაში.

ბათუმში წიგნებს გამოსცემდნენ ცალკეული ენთუზიასტებიც. ამ მხრივ აქტიურობდა 1911 წ. "ბათუმის გაზეთის" რედაქტორი, ცნობილი გამოცემელი სპარიღონ ჭელიძე. იგი ბეჭდავდა და საზოგადოებას აწვდიდა არა მარტო საკუთარი შემოქმედების ნიმუშებს (კრებულები "სატირული ლექსები", "სასიყვარულო ლექსები"), არამედ ქართველი (იროდიონ ევლოშვილი, კარლამ რუხაძე) და უცხოელი მწერლების ნაწარმოებებსაც (კრებული "ქანარი"). მანვე გამოსცა ნ. ბარათაშვილის ლექსების კრებული, აგრეთვე, პოლიტიკური და მეცნიერული ხასიათის ლიტერატურა, მათ შორის: ვ. შარქისის "საქიოთა შრომა და კაპიტალი", ვ. ლიბკნეხტის "რა უნდათ სოციალ-დემოკრატებს", მ. კოვალევსკის "ოჯახისა და საკუთრების წარმოშობა-განვითარება", ანონიმი ავტორის მიერ თარგმნილი "პოლიტიკური ეკონომიის ანბანი (მრეწველობის განვითარება)" და სხვ.

ქართული წიგნების გამოცემელნი კარგად აცნობიერებდნენ იმ ფაქტს, თუ რა ხასიათის ლიტერატურის გამოცემა იქნებოდა სასარგებლო სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული თვითშეგნების ამძლავრებისათვის. სწორედ ამით აიხსნება ის, რომ მათ "რეპერტუარში" ჭარბად იყო წარმოდგენილი პატრიოტული შინაარსის წიგნები, მათ შორის: შოთა რუსთაველის პოემა, ილიასა და აკაკის ლექსები, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, მამია გურიელის, დავით კლდიაშვილის, ეგნატე ნინოშვილის, სიმონ გუგუნიას, შალვა დადიანისა და სხვ. ნაწარმოებები, ზაქარია ჭიჭინაძის და სხვ. ნაშრომები.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ბათუმელ მესტამბე-გამომცემელთ უაღრესად გამაზვიანებელი ჰქონდათ პოლიტიკური გრძნობა, ცდილობდნენ არ ჩამორჩენოდნენ დროის მსვლელობას და ოპერატიულად მიეწოდებინათ საზოგადოებისათვის უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური დოკუმენტები. შეგვიძლია დავასახელოთ ნ. ხვინგიას სტამბის გამოცემები: "სამუსლიმანო

საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის პროგრამა და ინსტრუქცია“ (1919 წ.), საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიერ 1921 წ. 21 თებერვალს მიღებული დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია (1921 წ.) და ა.შ.

ბათუმში დიდი ყურადღებით ეკიდებოდნენ წიგნით ვაჭრობასაც. კერძო სტამბების ქართველი მფლობელნი, რომლებიც ბეჭდავდნენ გაზეთებს, განსაკუთრებით წიგნებს და მათი გავრცელებით იყვნენ დაინტერესებულნი, ცდილობდნენ საკუთარი მალაზიების მოწყობასაც. ამ მხრივ გამოირჩეოდა ნიკო ნიკოლაძის ძმის — მიხეილ ნიკოლაძის მალაზია,²⁰ რომელიც წიგნებით ვაჭრობასთან ერთად ეწეოდა წიგნის პროპაგანდასაც. აქ ხშირად იკრიბებოდნენ საბაასოდ არა მარტო ბათუმის ინტელიგენციის წარმომადგენლები, არამედ თბილისიდან ჩამოსული ქართული კულტურის ამადარნი. ბევრმა ბათუმელმა სწორედ ამ მალაზიაში გაიცნო ქართული მწერლობის კლასიკოსები, გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწეები.

ლიტერატორი ლევ მაირანოვსკი იგონებდა: “1909 წ... ერთ დღეს, როცა ამხანაგებთან სამეცადინოდ მივიდიოდი, ივლისის პაპანაქება სიცხეში, ყოფილ მარინეს პროსპექტზე მდებარე ნიკოლაძის წიგნის მალაზიაში, თვალი მოვკარი აკაკი წერეთლის ნაცნობ სახეს. მაშინ არ ვიცოდი, რომ მგოსანი ბათუმში ელოდებოდა იტალიის გემის მოსვლას საფრანგეთში გასამგზავრებლად. მწერალთან ერთად იღვინენ ნიკო ნიკოლაძის ძმა, ქალაქის გამგეობის წევრი ვოლსკი, მწერალი დავით კლდიაშვილი და, თუ მეხსიერება არ მღალატობს, ექიმები ელიავა და მხეიძე. წიგნის მალაზიაში შესული მოქალაქეები მოწიწებით ესალმებოდნენ აკაკი წერეთელს და მის თანმხლებს”.²¹

ბუკინისტური მალაზია (“მეგობარი”) ჰქონდა, აგრეთვე, სპირიდონ ჭელიძეს, ბაზრის (დღეს ზ. გორგილაძის) ქუჩაზე, ზედ ბაზართან (ახლა ხელოვნების ჭუჭუქის ტერიტორიაზე). მან იგი 1897 წ. გახსნა. დავით კლდიაშვილის სატყვიტ: “ჰქონდა მალაზია ავსილი ძველი და ახალი წიგნებით, წიგნაკებით, ფურცლებით, გაზეთებით... დაჰქონდა სოფლებში, ხან ჰყიდდა, ხან ისე ავრცელებდა-არიგებდა... საკმაოდ ენამეტყველი - იგი საოცარი ენერჯის პატრონი იყო, ამასთან, გულკეთილი და მოსიყვარულე ადამიანი. ახალგაზრდა თავისი ტკბილი სიტყვით და მოქცევით ხიბლავდა ახალგაზრდობას, რომელიც მხოლოდ მოდიოდა მის მალაზიაში და ხშირად მართავდა საერთო საუბარს-დაობას ამა თუ იმ საგანზე“ (დ. კლდიაშვილი, 1984, გვ. 72).

სპ. ჭელიძის მალაზიის ხშირი კლიენტები იყვნენ დავით კლდიაშვილი, გრიგოლ ვოლსკი, კარლო ჩხეიძე, ალექსანდრე წულუკიძე და სხვ., აგრეთვე, საკვირაო სკოლის მსმენელი მოწინავე მუშები, ე.წ. ახალი თაობის ახალგაზრდები და ცხარედაც კამათობდნენ სხვადასხვა საჭირობოროტო საკითხზე. ამის შესახებ თვით დ. კლდიაშვილი აღნიშნავდა: “მე ძლიერ

²⁰ მდებარეობდა მარინეს გამზირზე თავადი ქალის გურიელის სახლში. აქ დღესაც წიგნის მალაზიაა.

²¹ იხ. გაზ. “საბჭოთა აჭარა”, 27.11.1960.

მიყვარდა ამ მალაზიაში სიარული - მიყვარდა მისი პატრონი და მიყვარდა მოსმენა იმ გაცხარებული დაობისა, რომელიც იქ იმართებოდა ყმაწვილებს შორის“ (დ. კლდიაშვილი, 1984, გვ. 72).

ბათუმში ცნობილი იყო აგრეთვე წიგნებისა და საწერი ქალაქის სხვა მალაზიებიც. “უნიონი”,²² “განთიადი”²³ და სხვ., რომლებიც ეკუთვნოდა ქართული წიგნის გამავრცელებელთა ამხანაგობებსა და საგამომცემლო საზოგადოებებს: “გლეხი”, “მუშა”, “ცოდნა”, “მეგობრობა” და ა.შ.

ამრიგად, XIX ს. დამლევსა და XX ს. პირველ ოცწლეულში ბათუმში მოქმედმა პოლიგრაფიულმა საწარმოებმა, მათ მიერ გამოცემულმა სხვადასხვა სახის წიგნებმა და ჟურნალ-გაზეთებმა დადებითი როლი შეასრულა ბათუმის ოლქის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებასა და კულტურულ განვითარებაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

დ. კლდიაშვილი, 1984 - დ. კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების გზაზე, ბათ., 1984.

პ. ცქვიტარია, 1962 - პ. ცქვიტარია, აჭარაში რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის ნარკვევები, წ. 2, ბათ., 1962.

გაზ. “კვალი”, №31, 1896.

გაზ. “საბჭოთა აჭარა”, 27.11.1960.

გაზეთი “წითელი მბეჭდავი” (აჭარის პოლიგრაფთა ერთდღიანი საიუბილეო გაზეთი ქართულ, რუსულ და სომხურ ენებზე), ბათ., 1923.

Газ. «Батум», 26. 02. 1889.

Газ. «Батумский вестник», 06.03.1905.

Газ. «Черноморский вестник», 06.03.1905.

²² 1904 წ. იყო მიხაილოვის ქუჩის დასაწყისში, სასტუმრო “ფრანციის” შენობაში.

²³ 1914 წ. მღებარეობდა მარიხეს გამზირზე.

GENADI MAKHARADZE

GEORGIAN BOOK AND PRESS IN ACHARA

During the Ottoman reign Achara was deprived of the benefits of publishing of the Georgian press and books. Only after the victory of the Russian empire in the Russo-Turkish war of 1877-1878 did it become possible to organize printing press and publishing business in the region.

The first printing press in Batumi began to operate in 1879 and continued to exist until 1921. Alexandre Nikolozis-dze Makharadze was the first polygraphist who came from Tbilisi to organize printing-works in the city. From the second year of functioning the printing-house it was established as “the typo-lithographic “Firm”.

A. Makharadze’s firm printed advertisements and blanks, produced envelopes, post-cards and carried out individual orders, in Georgian, Russian, Armenian, French and other languages.

From June 1, 1882 the firm began to publish “Batumski Listok”(Batumi Paper) a Russian language literary and political newspaper, being the first ever newspaper published in Achara. In the editorial column A. Makharadze declared “our project is clear and brief: to serve the local needs, interests and wishes”:

In August 1884 A. Makharadze’s printing house published “Ustav Batumskogo Blogotvaritel'nogo Obshestva”, (“The regulation of the Batumi, charity association”) which was the first published book in Achara.

The first Georgian book in A. Makharadze’s printing press was published in 1889. It was Gerasime Tevzadze’s (son of a priest’s) compilation of “New Public Poems on Saddles, Soldiers and Pocket Money”.

During its history A. Makharadze’s printing house printed Georgian books of twelve titles and Russian books of fourteen titles. The printing press also produced social and political newspapers “Batumis Gazeti” (July 15, 1911), Talgha (1917) and “Mushis Simartle” (1918) all in the Georgian language.

In 1886 another printing – press opened in Batumi. It was owned by P.A. Lobko. This printing-house published books and newspapers in Russian, advertisements, price-lists, forms, etc.

In 1887-1888 P.A. Lobko’s printing house was transferred into P.P. Kristosovich’s ownership. In 1893 Kristosovich’s business was sold to N.K. Gurtskaia. N. Gurtskaia’s press published 30 books in Georgian and Russian languages. In 1908 Gurtskaia’s printing-press was purchased by N.I. Khvingia and V.I. Chantladze. After the murder of V. Chantladze N.Khvingia became the sole proprietor of the printing-house, which published books with the signature stamp: “N.I. Khvingia and Company”. It was a historical event that in March 1921 N.I. Khvingia’s printing-press published the February 21, 1921 Constitution of the Democratic Republic of Georgia. It is also known that this printing-press published 16 books in Georgian (among them one was translated from French and the other from Chinese, and 12 authors in Russian. It also printed Georgian language newspaper “Batumis Moambe”, (March 7, 1911) “Khma” (11 February, 1914), “Batumis Gazeti”

(1911-1914), “Samuslimano Sakartvelo” (1919-1921), “Mushata Presis Dghe” (1917) only a few numbers, as well as newspapers in Russian.

In the years 1895-1900 an active publishing business began to fledge in K. Tavartkiladze and A Mikelashvili’s printing-press. This printing house published books of 33 titles in Georgian and Russian Languages.

“Dzmebi Tavartqiladzeebis Stamba”, (brother Tavartkiladzes printing house) has opened in Batumi in 1900. This printing-press published books of 12 titles in the Georgian Language.

G Tavartkiladze, B. Kiladze and M. Tsuladze opened still another printing-press in Batumi in 1900. this printing-press existed till 1921 and published books 24 in Georgian and 55 in Russian.

Vereichev and Kamenmakher printing-press in Batumi functioned during 1899-1902. It was purchased by A. V. Kulchitsky, then the press came into Kh. M. Shmavski’s possession. This printing-house operated until 1921.

The books, we know, to be published here are of 43 titles in Russian, two newspapers in Georgian and 10 newspapers in Russian.

Apart from these printing-houses in Batumi of 1900s there were printing-houses of I.B. Minkin, and of G.Putkin, the latter being transferred into N. Karnaukov’s possession; there was also D.Kapel’s press and A. Shariapov’s press, and Greek typography of A. Dimitriadi; N. Galinson’s press; printing houses of M.N. Sukoian, K.G. Nikitin’s K.N. Papamoskich, of “Ganatleba”, K.N. Nikitin’s of “Batumi Relation Society Bank”, Poruchik Mikhailov’s printing-presses. These printing-houses published books and newspapers in Georgian and Russian languages.